

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БАЙЛЮК НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [811.161.2:811.112.2]’34

**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ
ГЕМІНОВАНИХ ПРИГОЛОСНИХ
В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ
(експериментально-фонетичне дослідження)**

Спеціальність 10.02.17 – Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Ступак Інна Валер'янівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
декан факультету лінгвістики та перекладу,
професор кафедри германських та східних мов.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кушнерик Володимир Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри германського,
загального та порівняльного мовознавства;

кандидат філологічних наук
Баркарь Уляна Ярославівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
старший викладач кафедри німецької філології.

Захист відбудеться **28 вересня 2015 року о 10:00** годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.136.02 в Міжнародному гуманітарному університеті за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога 33, ауд. 302.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Міжнародного гуманітарного університету за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 33.

Автореферат розісланий 27 серпня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Михайлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено порівняльно-історичному, зіставному та експериментально-фонетичному дослідженню фонематичного статусу гемінованих приголосних української та німецької мов, виконаному на матеріалі художніх текстів у діахронії та синхронії, за участю носіїв української та німецької мов.

Гемінація (подвоєння, редуплікація) означає двократне збільшення довготи звуку, наприклад: укр. *оббити, довкілля*; нім. *auffordern, Spinne*. Фонематичний статус гемінованих приголосних продовжує бути предметом дискусії серед лінгвістів протягом століть (Л. В. Щерба, Ф. Соссюр, М. С. Трубецький, Е Хауген, М. А. Жовтобрюх, Ю. О. Карпенко, І. І. Ковалик, П. П. Коструба, Г. М. Міжевська, А. А. Москаленко, М. Ф. Наконечний, В. С. Перебийніс, М. Я. Плющ, Л. І. Прокопова, О. Н. Синявський, І. П. Сунцова, Г. В. Шило, П. Айзенберг, Т. Бекер, О. фон Ессен, Ф. Зімлер, Р. Сцепаняк, Г. У. Шмід, Г. Шунк). З фонологічної точки зору геміновані звуки (як голосні, так і приголосні) представляють собою одну із невирішених проблем. Спірним моментом залишається визначення їхнього монофонематичного або біфонематичного статусу. Мова йде про те, чи є, наприклад, геміната однією фонетично довгою фонемою чи сполученням самостійних фонем.

Для вирішення цього питання використовується багато різних по своїй суті методів, критеріїв та правил, які направлені на однозначне визначення фонематичного статусу гемінованих приголосних. Проблема визначення моно- чи біфонематичного статусу гемінованих приголосних дуже тісно пов'язана з більш загальною проблемою членування потоку мовлення на мінімальні одиниці. Сегментація мовного потоку, а отже і фонологічна інтерпретація гемінованого звуку, знаходяться в прямій залежності від фонологічної системи кожної конкретної мови.

У більшості праць, присвячених вивченню сегментних одиниць мовного потоку (А. Й. Багмут, Е. С. Бондаренко, О. Г. Васильченко, О. А. Гавриш, Т. М. Кузьменко, В. С. Перебийніс, С. С. Сеньків, І. В. Ступак, О. І. Стеріополо, Л. Е. Шмітт, С. Зондерегер), питання функціональних і структурних особливостей українських і німецьких приголосних розглядалися лише принагідно. Зокрема, консонантизм української (О. В. Бас-Кононенко, Т. В. Бобкова, Л. Г. Скалзуб, Н. І. Тоцька) та німецької (Г. Л. Лисенко, О. Г. Михайлова, І. В. Пересада, Р. К. Потапова, Л. І. Прокопова, О. П. Рудківський) мов проаналізовано переважно у межах теорії складу та фонетичного слова. У німецькій мові розглянуто давньогерманський консонантизм в аспекті парадигматичних і синтагматичних відношень (Р. В. Васько), розкрито звукову конфігурацію німецької мови в плані коартикуляційної взаємодії складових структур (Л. І. Кириллова), досліджено реалізацію консонантних сполук на стику лексичних одиниць (Н. В. Петлюченко). У зіставному аспекті описано явища фоносемантизму в германських і слов'янських мовах (В. І. Кушнерик), з'ясовано власну енергетичність українських та німецьких приголосних у рамках енергетичної теорії мовлення (В. Г. Таранець), визначено особливості приголосних стандартної

німецької мови і зіставлено з системами приголосних інших мов (В. Т. Каболова), порівняно явища вокалізму і консонантизму німецької і української мов (Л. І. Прокопова), здійснено фонетичний аналіз компонентів артикуляційного жесту на матеріалі української, російської, англійської, німецької, італійської мов (З. В. Дудник), досліджено зародження та розвиток деяких лексико-граматичних одиниць у німецькій та українській мовах на різних історичних етапах їхнього розвитку (У. Я. Баркарь). Проте проблема монофонематичності та біфонематичності гемінованих приголосних не була предметом дослідження ні в українській, ні у німецькій мовах.

Актуальність обраної теми визначається її відповідністю загальному спрямуванню сучасної лінгвістики на розкриття функціональних і структурних аспектів мовних і мовленнєвих одиниць у різноструктурних мовах. Зіставне дослідження фонологічних систем неблизькоспоріднених мов є актуальним для сучасного мовознавства з двох причин. По-перше, дослідження спільних, подібних і відмінних рис гемінованих приголосних фонем зазначених мов дозволило отримати новий лінгвістичний підхід, що збагачує теорію мовного порівняння. По-друге, встановлення фонематичного статусу вищезгаданих мовних одиниць порівнюваних мов розширяє теоретичні обрії загальної лінгвістики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах наукової теми кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету «Функціонування мовних одиниць у різноструктурних мовах», що є частиною загальнонаукової університетської теми «Тенденція становлення і розвитку соціогуманітарної сфери в Україні» (номер державної реєстрації 01104000678).

Мета дослідження полягає у визначенні фонематичного статусу гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах, у виявленні та зіставленні особливостей функціонування гемінованих приголосних у діахронії та синхронії на матеріалі української і німецької мов.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- висвітлити теоретичне підґрунтя вивчення гемінованих приголосних фонем у сучасній лінгвістиці;
- описати умови появи гемінованих приголосних у діахронічному і синхронічному аспекті на матеріалі української і німецької мов;
- окреслити фонематичний статус гемінованих приголосних у фонологічній системі сучасної української і німецької мов;
- розробити програму і методику комплексного зіставного дослідження фонематичного статусу гемінованих приголосних;
- зіставити динаміку розвитку гемінованих приголосних української і німецької мов у діахронії та синхронії;
- з'ясувати особливості дистрибуції гемінованих приголосних на різних етапах розвитку української і німецької мов;
- розглянути фонетичні характеристики гемінованих приголосних за допомогою акустичного аналізу;

- порівняти акустичні характеристики гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах;
- встановити фонематичний статус гемінованих приголосних у сучасній українській мові і порівняти з німецькою мовою;
- спрогнозувати напрямки потенційного розвитку фонологічних процесів у системі приголосних української і німецької мов.

Об'єкт роботи – геміновані приголосні в українській і німецькій мовах.

Предметом дослідження є фонематичний статус українських і німецьких гемінованих приголосних.

Робочою гіпотезою дослідження є припущення, що монофонематичність чи біфонематичність гемінованих приголосних залежить від наголосу. Як і фонема, словесний наголос виконує конститутивну (словопізнавальну) функцію – приймає участь у формуванні зовнішнього вигляду слова, підкорюючи собі сусідні ненаголошені склади, тому

- після наголошеної голосної реалізуються геміновані приголосні як біфонемами, що розділяються між складами;
- перед наголошеною голосною реалізуються геміновані приголосні як монофонемами, що започатковують наголошений склад.

Матеріал дослідження становить 47716 прикладів гемінованих приголосних, з них 21114 в українській мові, 26602 у німецькій мові.

На першому етапі отримано матеріал дослідження методом суцільної вибірки з текстів давньо-, середньо-, новоукраїнського та давньо-, середньо-, та новонаверхньонімецького періодів. Необхідний обсяг вибірки обчислено за допомогою ймовірно-статистичної формули за Р. Г. Піотровським.

На другому етапі було відібрано матеріал з текстів новоукраїнського та новонаверхньонімецького періодів для звукозапису загальним обсягом 145 речень, із них 179 словоформ та 40 словосполучень і 46 слів, що були складені автором дисертації для проведення акустичного аналізу. Записані матеріали послужили підставою для акустичного аналізу. Загальний час звучання експериментального матеріалу склав 72 хвилини 75 секунд, з них 36 хвилин українською мовою і 36 хвилин 75 секунд німецькою мовою.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є сукупність підходів і методів пізнання, що забезпечили комплексний аналіз матеріалу та об'єктивність отриманих результатів. У роботі задіяно загальнонаукові методи діалектики: *індукції* та *дедукції* і *функціонального підходу* й спеціально лінгвістичні методи та методики. Процес селекції матеріалу проводився за методикою суцільної вибірки. Для формування інвентаря, систематизації та опису гемінованих приголосних використано *індуктивний метод*. Встановлення спільних і відмінних рис, ілюстрації різних положень і висновків здійснювалися за допомогою *дедуктивного методу*; *кількісний метод* застосовано для характеристики інвентаря словоформ з гемінованими приголосними, визначення наявності / відсутності частотності структурних типів, моделей гемінат; *ймовірно-статистичний метод* дозволив визначити достатню кількість досліджуваних одиниць; *описовий метод* дав змогу виокремити та інтерпретувати одиниці аналізу – геміновані приголосні.

Генезис та динаміку функціонування гемінованих приголосних в українській та німецькій мовах відтворено за допомогою *діахронічного* і *синхронічного* підходів; *порівняльно-історичний* метод передбачав вивчення функціонування гемінованих приголосних у тісному зв'язку з морфемними структурами, реалізованими у словах; *зіставний метод* уможливив встановлення збігів і розбіжностей функціонування гемінованих приголосних в українській та німецькій мовах; *дистрибутивний метод* сприяв сегментації тексту на словоформи, що містять геміновані приголосні; *експериментально-фонетичні методи* послуговували звукозапису мовлення дикторів-носіїв української та німецької мов, що дозволило отримати підготовлений мовленнєвий матеріал; результати *спектрального аналізу* акустичних параметрів гемінованих приголосних у вигляді спектрограм допомогли описати їхні реальні характеристики; у ході дослідження було вжито *описово-аналітичний метод* на основі візуальних спостережень спектрограм із застосуванням комп'ютерної програми PRAAT 5.0.43. Комплексне використання вищезазначених методів і прийомів лінгвістичного аналізу забезпечило достовірність висновків і спостережень, об'єктивність отриманих результатів.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що геміновані приголосні *вперше* виступають об'єктом комплексного порівняльно-історичного аналізу на матеріалі української і німецької мов. *Новим* у роботі є встановлення особливостей функціонування гемінованих приголосних у діахронії і синхронії досліджуваних мов. *Уперше* виявлено вплив наголосу на приналежність гемінованих приголосних до моно- і біфонем; встановлено чинники, що впливають на визначення моно- і біфонемності проаналізованих одиниць. Лінгвістична інтерпретація результатів акустичного аналізу гемінованих приголосних уможливила *по-новому* розглянути питання інтенсивності вимови гемінованих приголосних та показати однорідність і неоднорідність тривалості гемінованого звуку, що на слух не сприймається. *Новим* у роботі є виявлення функціонування амбісилабічних приголосних в українській мові, а також визначення критеріїв диференціації гемінованих приголосних.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що отримані результати дослідження дозволяють розширити та поглибити основи фонологічної теорії. Розроблена методика поетапного акустичного аналізу допомагає більш повно зрозуміти та інтерпретувати фонетичні особливості гемінованих приголосних як української, так і німецької мов, що робить внесок у фонетичну інтерпретацію гемінованих звуків української і німецької мов. Дослідження сприяє всебічному розкриттю динаміки функціонування гемінованих приголосних. Виявлені на основі інструментального аналізу зміни в реалізації гемінованих приголосних відображають модифікаційні процеси, характерні для сучасного мовлення українців та німців. Зіставне дослідження особливостей функціонування гемінованих приголосних на матеріалі художніх текстів, аудіозаписів носіїв української і німецької мов, акустичного і спектрального аналізів дало змогу встановити специфічні риси, притаманні фонологічним системам досліджуваних мов. Результати дисертаційної праці збагачують типологію систем, розвивають нові підходи до вивчення фонологічних одиниць у контрастивному аспекті.

Практичне значення роботи полягає у можливості включення основних положень і висновків дисертації у матеріали лекційних курсів з «Теоретичної фонетики української і німецької мов» (розділи «Фонетика і фонологія», «Система приголосних фонем»), історичної фонетики української та німецької мов (розділи «Фонетична система давньоукраїнського та давньоверхньонімецького періодів», «Фонетична система середньоукраїнського та середньоверхньонімецького періодів», «Фонетична система новоукраїнського та нововерхньонімецького періодів»); при укладанні навчально-методичних посібників з теоретичної фонетики зіставлених мов, який уможливує усунення артикуляційних помилок тих, хто вивчає українську чи німецьку мову як іноземну; у теорію зіставно-типологічних студій з метою достовірнішого опису особливостей функціонування гемінованих приголосних; у спецкурсах з експериментальної фонетики; на заняттях з практики української та німецької мов, а також при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт студентів і у науково-дослідних розвідках аспірантів філологічних спеціальностей.

Особистий внесок автора. Виклад змісту, зібрана джерельна база, відібрані методи й прийоми інтерпретації емпіричного матеріалу, його статистична обробка і лінгвістична інтерпретація даних акустичного аналізу, отримані результати й висновки – це самостійне напрацювання авторки і є її одноосібним внеском у розв’язання порушеної наукової проблеми, у ході якого було встановлено спільні і відмінні риси функціонування гемінованих приголосних у хронологічних періодах розвитку української і німецької мов; встановлено синтагматичні і парадигматичні особливості реалізації гемінованих приголосних на матеріалі художніх текстів; зіставлено отримані дані у досліджуваних мовах та інтерпретовано результати дослідження.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету (Одеса 2014–2015); на семінарах для аспірантів та здобувачів; на наукових конференціях професорсько-викладацького складу Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 2014–2015); на міжкафедральному науковому семінарі «Контрастивні лінгвістичні студії» (кафедра германських та романських мов) Національного університету «Одеська юридична академія» та (кафедра германських та східних мов) Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 2015); на Міжнародній конференції з прикладної лінгвістики (м. Київ, 2006); на IV Оломоуцькому симпозиумі українців (м. Оломоуц, 2008); на Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи» (м. Одеса, 2012); на II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи» (м. Одеса, 2013), на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (м. Кіровоград, 2014); на Міжнародній науково-практичній конференції «Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм» (м. Львів, 2015); на I Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності:

пошуки молодих учених» (м. Одеса, 2015); на Міжнародній науковій конференції «Семантика і прагматика мовних одиниць» (м. Мінськ, 2015).

Публікації. Основні теоретичні положення й отримані практичні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 11 публікаціях, серед яких – 6 наукових статей (5 опубліковано у фахових наукових виданнях України (серед них 1 стаття у співавторстві), 1 – у закордонному спеціалізованому виданні (Чехія)), решта (5) – тези й матеріали доповідей на наукових міжнародних конференціях (1 у співавторстві, закордонне видання (Білорусь)).

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних теоретичних джерел (205 позицій, з них 43 іноземними мовами), лексикографічних джерел (16 позицій) та ілюстративних джерел (14 позицій), додатків.

Загальний обсяг роботи становить 312 сторінок, обсяг основного тексту – 179 сторінки. Для ілюстрації положень дисертаційного дослідження у тексті наведено 9 таблиць і 10 рисунків.

Додаток обсягом 108 сторінок складається з 9 частин і містить експериментальний матеріал: приклади ґемінованих приголосних української мови на стику слів у межах однієї синтагми (А), на стику морфем (Б), на стику складів у межах однієї морфеми (В), у межах однієї морфеми (Г); приклади ґемінованих приголосних німецької мови на стику слів у межах однієї синтагми (Г), на стику морфем (Д), на стику складів у межах однієї морфеми (Е) та матеріал аудіозапису (Є і Ж).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, дослідження, визначено його мету й завдання, окреслено об'єкт і предмет дисертаційного пошуку, сформульовано наукову гіпотезу, представлено матеріал та методологічний апарат дослідження, розкрито його наукову новизну, встановлено теоретичне і практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію та публікації отриманих результатів, описано структуру й обсяг роботи

У **першому розділі** «**Теоретичні засади фонетико-фонологічного дослідження ґемінованих приголосних в українській і німецьких мовах**» розглянуто основні етапи становлення і розвитку теорії фонем у світовому мовознавстві; здійснено системний аналіз концепцій провідних лінгвістичних шкіл ХХ століття, які інтерпретували теорію фонем; визначено сутність досліджуваної проблеми; окреслено теоретичне обґрунтування ключових положень дослідження й тлумачення основних понять термінологічного апарату; з'ясовано функціональну сторону ґемінованих приголосних; встановлено критерії розрізнення ґемінованих приголосних; розкрито питання моно- та біфонемного тлумачення ґемінованих приголосних; висвітлено історію і проблематику ґемінованих приголосних в українській і німецькій мовах; викладено конгруентність зіставлення досліджуваних мов.

У другому розділі «Програма та методика експериментально-фонетичного дослідження» представлено матеріал, програму та методику проведення порівняльно-історичного аналізу гемінованих приголосних у трьох періодах розвитку української та німецької мов, експериментально-фонетичного дослідження фонематичного статусу гемінованих приголосних в досліджуваних мовах у підготовленому та спонтанному мовленні. Порівняльно-історичний аналіз встановив динаміку функціонування цих приголосних, їхні спільні й відмінні риси у трьох періодах розвитку зазначених мов. На основі загальнонаукових методів та аналізів, а саме *індуктивного, дедуктивного, кількісного, ймовірно-статистичного, описового, діахронічного, порівняльно-історичного, зіставного, дистрибутивного та описово-аналітичного* відбувалось опрацювання й узагальнення зібраного матеріалу та інтерпретація отриманих даних.

Валідність і кількісна достатність вибірок давньо-, середньо- і новоукраїнських та давньо-, середньо-, і новонавісних текстів обґрунтовується застосуванням положень математичної лінгвістики (Р. Г. Піотровський, В. І. Перебийніс, В. В. Левицький). Статистична обробка даних експерименту проводилась за критерієм Стюдента.

Експериментально-фонетичне дослідження проводилося під керівництвом доцента, кандидата технічних наук В. Г. Волошина, завідувача Лабораторією експериментальної фонетики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова з метою визначення фонематичного статусу українських і німецьких гемінованих приголосних, вивчення їх дистрибуції й акустичних характеристик.

Представлено інформацію щодо дикторів, які начитали весь експериментальний матеріал, розкрито специфіку використання інструментальних методів, сформульовано способи лінгвістичної інтерпретації отриманих результатів. Мовлення сегментувалося на склади згідно з правилом П. Мермельштайна.

Аудіоматеріал було проаналізовано у програмному пакеті обробки мовного сигналу PRAAT 5.0.43. Використане програмне забезпечення дало змогу отримати графічне зображення мовного сигналу – спектрограму, на якій було визначено тривалість (мс), частоту основного тону (Гц), інтенсивність (дБ) сегментованих відрізків.

Частота основного тону представлена двома моделями:

- Модель 1 – характеризується спадно-висхідним напрямком артикуляційної напруги, геміната стоїть після наголошеної голосної на стику двох слів, морфем та складів, які представляють біфонему.

- Модель 2 – характеризується висхідним напрямком артикуляційної напруги, геміната стоїть перед наголошеною голосною і представляє монофону.

Інтенсивність вимови представлена двома типами:

- Геміновані приголосні, які мають неповну фазу вимови, наприклад: перший позбавлений третьої фази (рекурсії), а другий приголосний – першої фази (екскурсії), друга фаза (витримка) в обох приголосних збережена і подвоєна, представляють біфонему.

- Геміновані приголосні, які мають всі три фази вимови: екскурсію, витримку, рекурсію, представляють монофонемі.

У фонетичному аналізі виведено критерії визначення моно- та біфонемності гемінованих приголосних щодо акустичних даних.

Статистична обробка отриманих даних допомогла перевірити частотність розподілу даних, достатність обсягу вибірки.

У третьому розділі «**Порівняльно-історичний аналіз українських гемінованих приголосних**» досліджено динаміку функціонування гемінованих приголосних у діахронії та синхронії. Фонематичний статус гемінованих приголосних визначався за допомогою морфологічного критерію. Якщо морфемний шов відсутній в середині звукосполучення, то висновок про його монофонематичність однозначний. У разі ж проходження морфемної межі між компонентами довгого звуку, але за наявності сумнівів у його біфонематичності, використовувалися фонетичні критерії: 1) розподіл на склади, 2) розподіл інтенсивності, частоти основного тону й артикуляційної напруги.

Дослідження функціонування гемінованих приголосних і їхнього фонематичного статусу проводилося у наступних позиціях:

- 1) на стику слів в одній синтагмі;
- 2) на стику морфем;
- 3) в одній морфемі.

Порівняльно-історичний аналіз динаміки функціонування гемінованих приголосних у давньо-, середньо- та новоукраїнському періодах на стику двох слів у межах однієї синтагми має висхідну динаміку функціонування. Зародження гемінованих приголосних у давньоукраїнському періоді пов'язане зі спадом вживання Ъ та Ь у кінці слова, наприклад: *въ Володимирь, бяхуть татари*, що найбільш активно проявилось у середньоукраїнському періоді з повним зникненням редукованих і продовжило своє функціонування з помітним спадом у новоукраїнському.

За допомогою статистичного аналізу встановлено, що кількість гемінованих фонем у кожному періоді розвитку української мови поступово збільшується. Так, на стику слів у давньоукраїнському періоді виявлено 10 приголосних фонем /р'/, /м/, /в/, /с/, /з/, /к/, /т/, /д/, /л/; у середньоукраїнському періоді – 14: /п/, /д/, /т/, /к/, /ж/, /з/, /с/, /х/, /в/, /м/, /н/, /л/, /р/, /ч/; на сучасному етапі добавляються м'які /т'/ і /с'/ і їхня кількість збільшується до 18: /б/, /п/, /д/, /т/, /т'/, /к/, /г/, /ж/, /з/, /с/, /с'/, /х/, /й/, /в/, /м/, /н/, /р/, /ч/.

Реалізація гемінованих приголосних на стику слів в одній синтагмі відбувається у трьох структурах: «повнозначне слово + повнозначне слово», «службове слово + повнозначне слово» і «повнозначне слово + службове слово». У давньоукраїнському періоді найбільш частотною виявилася Структура 1: «службове слово + повнозначне слово», на другому місці Структура 2: «повнозначне слово + повнозначне слово» і на третьому – Структура 3: «повнозначне слово + службове слово», а в середньоукраїнському і новоукраїнському періодах на перше місце виступає гемінація приголосних у Структурі 1: «повнозначне слово + повнозначне слово», на другому – у

Структурі 2: «службове слово + повнозначне слово» і найменш частотною на всіх етапах розвитку української мови є гемінація приголосних у Структурі 3: «повнозначне слово + службове слово».

Згідно з морфологічним принципом у зазначеній позиції геміновані приголосні на всіх етапах розвитку української мови функціонують як біфонеми в Моделі 1, що підтверджено даними акустичного аналізу (див. табл.1).

Таблиця 1

**Частотність реалізації гемінованих приголосних
української мови в акустичних моделях**

№	Дистрибуція гемінат	Модель 1	Модель 2
1	На стику слів	2049 – (9,8%)	–
2	На стику морфем	1503 – (7,2%)	241– (1,1%)
3	В одній морфемі	16687 – (79,5%)	502– (2,4%)
4	Всього:	20982	

На стику двох морфем геміновані приголосні в українській мові мають хвильову динаміку розвитку: у давньоукраїнському періоді відбувається зародження функціонування гемінованих приголосних на стику морфем, яке поширюється у середньоукраїнському періоді, що пов'язано з занепадом редукованих на стику префіксально-кореневих морфем, наприклад: *исъсуши*; а у новоукраїнському періоді відбувається кількісний спад вживання гемінованих приголосних, що пов'язано з втратою префіксів *рос-*, *ис-*, *с-*. Гемінати зустрічаються у чотирьох типах морфем: префіксально-кореневій, коренево-суфіксальній, коренево-постфіксальній та суфіксально-суфіксальній. Давньоукраїнський період представлено п'ятьма подвоєними приголосними /д–д/, /т–т/, /в–в/, /с–с/ та /н–н/ на стику префіксально-кореневої і коренево-суфіксальної морфем.

Середньоукраїнський період характеризується наявністю п'ятих гемінат /б–б/, /д–д/, /т–т/, /н–н/ та /ч–ч/ на стику префіксально-кореневої і коренево-суфіксальної. На відміну від давньоукраїнського періоду, у зазначеному періоді не виявлено гемінації приголосних /с/ і /в/, втім з'являються нові геміновані приголосні /б/ та /ч/.

У новоукраїнському періоді налічується 12 гемінованих приголосних: /б–б/, /д–д/, /д'–д'/, /т–т/, /з–з/, /з'–з'/, /с'–с'/, /в–в/, /н–н/, /н'–н'/, /р–р/, /ч–ч/ на стику префіксально-кореневої, коренево-суфіксальної, коренево-постфіксальної та суфіксально-суфіксальної морфем.

За морфологічним принципом на стику морфем геміновані приголосні на всіх етапах розвитку української мови функціонують як біфонеми, що підтверджено даними акустичного аналізу. За винятком стику префіксально-

кореневого, в якому префікс складався з одного консонантного звуку, зароджувалася монофонема: у давньоукраїнському періоді /в/, /с/; у середньоукраїнському періоді у досліджуваному тексті такого стику не було виявлено; у новоукраїнському періоді монофонема зустрічаються на стику префіксально-кореневого /в-в/, **вволене** /з-з/ **ззиратися**, що підтверджено даними акустичного аналізу (Модель 2).

Функціонування гемінованих приголосних в одній морфемі має висхідну динаміку розвитку. Поява гемінованих приголосних водній морфемі у давньоукраїнському періоді пов'язана з занепадом вживань Ј, Ъ та Ъ, наприклад: [m'j] → [m':] – [стат'ја] – [стат':а] – **стаття**, **житьє** – **житја** > **життя**, **виньныи** > **винныи**.

Моно- та біфонема зародились в одній морфемі у давньоукраїнському періоді і продовжили своє функціонування в наступних періодах. Так, монофонема започаткувала свій розвиток у давньоукраїнському періоді в кореневій морфемі /ж-ж/; у середньоукраїнському періоді їх кількість зросла до 5 з яких 4 мають місце в кореневій морфемі: /д'-д'/, /т'-т'/, /ш-ш/, /м-м/ та 1 приклад /в-в/ у префіксальній морфемі /вви-; у новоукраїнському періоді – до 8, з яких 7 у кореневій морфемі /д'-д'/, /т'-т'/, /л'-л'/, /л-л/, /н'-н'/, /с-с/, /в'-в'/ та 1 у префіксальній морфемі /в'-в'/, /вви-/. Біфонема, яку представляють амбісилабічні приголосні, зародилась також у давньоукраїнському періоді у суфіксальній морфемі /н-н/; у середньоукраїнському періоді кількість їх зросла до 3 із яких 2 /л'-л'/, /ж-ж/ у кореневій морфемі та 1 /н'-н'/ у суфіксальній; у новоукраїнському періоді – до 11 /д'-д'/, /т'-т'/, /ж'-ж'/, /з'-з'/, /с'-с'/, /ц'-ц'/, /н-н/, /н'-н'/, /л'-л'/, /ш'-ш'/, /ч'-ч'/, яка реалізуються у кореневих та суфіксальних морфемах.

Акустичний аналіз реалізації гемінованих приголосних показав, що у сучасній українській мові функціонують:

- подвоєні «несправжні» гемінати, які характеризуються спадно-висхідною артикуляційною напругою, наприклад: а) на стику слів, наприклад: **під дубком**, **вискочив величезний**; б) на стику морфем, наприклад: **оббити**, **віддати**, **монотонність**, на фонематичному рівні представляють дві фонemi, тобто біфонемне сполучення;

- амбісилабічні приголосні, гемінати на стику складів в одній морфемі після наголошеної голосної, наприклад: **волосся**, **підборіддя**, **нужденний**, на фонематичному рівні представляють дві фонemi. Фонема виконує розмежувальну функцію значущих одиниць мови, у нашому випадку складів, наприклад: **весіл-ля**, **узбіч-чя**. Геміновані приголосні характеризуються спадно-висхідною артикуляційною напругою. Перший приголосний позбавлений третьої фази (рекурсії), а другий приголосний – першої фази (екскурсії), друга фаза (витримка) в обох приголосних збережена і подвоєна;

- подовжені «справжні» гемінати, які характеризуються висхідною артикуляційною напругою, знаходяться в одній морфемі, стоять перед наголошеною голосною, наприклад: **життя**, **взуття**, **ввічливість**, **длється**, **ввійти**, на фонематичному рівні представляють довгу фонему, монофонему. До монофонем відносяться також геміновані приголосні на стику префіксально-

кореневих морфем, наприклад: **вважати**, **ззиратися**. Геміновані приголосні стоять перед наголошеною голосною, морфемний шов спостерігається, проте складова межа між гемінованими приголосними не проходить, артикуляційна напруга висхідна, інтенсивність має три фази вимови: екскурсію, витримку та рекурсію, що свідчить про монофонему. Таким чином, дев'ять гемінованих приголосних входять до наголошеного складу, отже складоподіл всередині м'яких / твердих гемінованих /с:/, /в:/, /з:/, /д:/, /т:/, /л:/, /н:/, /в':/ не відбувається, відповідно правило М. С. Трубецького щодо монофонематичності не порушується.

Згідно з отриманими даними стрімке збільшення кількості й частотності реалізації довгих приголосних на місці гемінованих приголосних у префіксальних, корневих, суфіксальних морфемах (порівняйте: з 3 до 742, майже в 245 разів), свідчить про можливий подальший розвиток монофонем у сучасній українській мові (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Фонематичний статус гемінованих приголосних
у сучасній українській та німецькій мовах**

Реалізація гемінат	Періоди розвитку мов						
		ду.	двн.	су.	свн.	ну.	нвн.
монофонеми		3	–	23	–	742	–
біфонеми	гомогенні	145	717	729	1179	2674	1165
	амбісилабічні	4	2224	129	4381	16538	16836
Всього:		152	2941	881	5560	19954	18001

Реалізація моно- або біфонеми на місці гемінованих приголосних залежить від внутрішньомовних чинників: інгерентних, морфологічних, складоподілу, позиції відносно наголосу, позиції у фонетичному слові.

У четвертому розділі «**Порівняльно-історичний аналіз німецьких гемінованих приголосних**» досліджено динаміку функціонування гемінованих приголосних у діахронії та синхронії. Дослідження функціонування гемінованих приголосних і їхнього фонематичного статусу у німецькій мові проводилося у таких позиціях:

- 1) на стику слів в одній синтагмі;
- 2) на стику морфем;
- 3) в одній морфемі.

Порівняльно-історичний аналіз гемінованих приголосних на стику двох слів у діахронії і синхронії засвідчив спадну динаміку їх функціонування у середньовіснійнімецькому та нововерхньонімецькому періодах, що пов'язано з втратою приєменниками частиномовного статусу і їхнім переходом до префіксальної морфемі. Кількість гемінованих фонем у кожному періоді розвитку

німецької мови майже не змінюється. Так, на стику слів у давньоверхньонімецькому періоді виявлено 10 приголосних фонем /d/, /t/, /k/, /g/, /f/, /h/, /l/, /n/, /m/, /r/; у середньоверхньонімецькому періоді їхня кількість зменшилась до 9: /d/, /t/, /b/, /g/, /z/, /l/, /n/, /m/, /r/; у нововверхньонімецькому періоді німецької мови їх кількість збільшується до 11: /p/, /t/, /k/, /f/, /z/, /l/, /n/, /m/, /r/, /v/, /s/.

Функціонування гемінованих приголосних на стику слів в одній синтагмі відбувається у трьох структурах: «повнозначне слово + повнозначне слово», «службове слово + повнозначне слово» і «повнозначне слово + службове слово». У давньоверхньонімецькому періоді найбільш частотною є реалізація гемінованих приголосних у Структурі 1: «повнозначне слово + повнозначне слово», на другому місці – Структура 2: службове слово + повнозначне слово».

Згідно з морфологічним принципом у зазначених структурах геміновані приголосні на всіх етапах розвитку німецької мови функціонують як біфонемні у Моделі 1, що підтверджено даними акустичного аналізу.

На стику двох морфем геміновані приголосні в німецькій мові мають інтервальну динаміку розвитку: у давньо- та середньоверхньонімецькому періодах гемінація приголосних на стику морфем була не характерною. Це пов'язано з тим, що префікси зберігали самостійне значення і вживалися у зазначених періодах окремо. У нововверхньонімецьких текстах виявлено приклади гемінації приголосних /t-t/, /f-f/, /n-n/, /m-m/ тільки на стику префіксально-кореневих морфем, наприклад: *mitteilen*, *auffallen*, *annehmen*, *unmachen*. За морфологічним принципом на стику морфем у сучасній німецькій мові геміновані приголосні функціонують як біфонемні, що підтверджено даними акустичного аналізу.

Функціонування гемінованих приголосних в одній морфемі, як амбісилабічних приголосних, має спадно-висхідну динаміку розвитку у давньоверхньо-, середньоверхньо- та нововверхньонімецькому періодах. Це пов'язано з тим, що у давньоверхньонімецькому періоді геміновані приголосні після занепаду *j* і рідше *w*, *l*, *m*, *n*, *r* та внаслідок прогресивної асиміляції набули змін, наприклад: *rz > rr*, гот. *marzjan* – двн. *merren* 'Anstoß *erregen*' – 'викликати обурення'; *mn > mm*, двн. *stimma* 'Stimme' – 'голос'; *dg > tt*, дав. сакс. *brëttan* 'zucker' – 'цукор'. У середньоверхньонімецькому періоді відбувалася тенденція дегемінації, яка започатковувала такі правила: після довгого голосного та дифтонга геміновані приголосні не вживаються, тому кількість гемінованих приголосних помітно зменшилась. У нововверхньонімецькому періоді у корневих морфемах спостерігається реалізація біфонем на місці гемінованих приголосних, що підтверджено даними акустичного аналізу.

Акустичний аналіз реалізації гемінованих приголосних у сучасній німецькій мові підтвердив їхній фонематичний статус, вони представляють собою біфонемне утворення, яке характеризується спадно-висхідною артикуляційною напругою. Вони зустрічаються у наступних позиціях: а) на стику слів, наприклад: *einmal lie^hß*, *suchen nach*; б) на стику морфем, наприклад: *auffallen*, *forttragen* і виконують сигніфікативну функцію.

З-поміж біфонемних сполучень вирізняються 11 амбісилабичних приголосних /b–b/, /d–d/, /f–f/, /g–g/, /l–l/, /m–m/, /n–n/, /p–p/, /r–r/, /s–s/, /t–t/ – геміновані приголосні на стику складів в одній морфемі після наголошеної голосної, наприклад: *Kaffee*, *Puppe*. На фонематичному рівні досліджувані одиниці представляють біфонеми, що виконують складорозмежувальну функцію, наприклад: *Lip-pe*, *Fut-ter*. З фонетичної точки зору, біфонемне сполучення – тривалий (подвоєний) звук, який вказує на попереднюкоротку голосну.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання проблеми визначення фонематичного статусу гемінованих приголосних у сучасній українській і німецькій мовах, що виконано на матеріалі текстів трьох періодів розвитку мов і фонетико-акустичного аналізу.

Висвітлено теоретичне підґрунтя вивчення гемінованих приголосних фонем у сучасній лінгвістиці. Незважаючи на відмінні наукові концепції, які по-різному визначають фонематичний статус гемінованих приголосних в українській мові є всі підстави стверджувати, що фонематичний статус зазначених фонем залежить від внутрішньомовних чинників. Дослідження фонематичного статусу українських і німецьких гемінованих приголосних підтверджує припущення про монофонематичність чи біфонематичність гемінованих приголосних.

Описано умови появи гемінованих приголосних у діахронічному і синхронічному аспекті на матеріалі досліджуваних мов. Виявлено закономірності зародження гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах. Проаналізовано фонетико-фонологічні ознаки гемінованих приголосних у руслі їх історичного розвитку, що передбачало розгляд динаміки зміни та еволюції фонетичної системи української та німецької мов у цілому.

Окреслено фонематичний статус гемінованих приголосних у фонологічній системі сучасної української і німецької мов. Виокремлено проблему, яку попередні дослідники української мови не враховували, тому було висунуто гіпотезу, що наголос впливає на утворення біфонем чи монофонем гемінованих приголосних в одному слові.

З метою системного дослідження фонематичного статусу гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах застосовано комплексний методологічний апарат загальнонаукових, лінгвістичних та статистичних методів. Розроблено програму і методику порівняльно-історичного і зіставного дослідження, відповідну організацію корпусу мовного матеріалу з залученням інструментального експерименту надали змогу найповніше провести реконструкцію зародження й функціонування гемінованих приголосних у діахронії й синхронії на матеріалі двох неблизькоспоріднених мов.

Зіставлено динаміку розвитку гемінованих приголосних української і німецької мов у діахронії та синхронії; виявлено спільні і відмінні риси зародження гемінованих приголосних, їх функціонування і фонематичний статус гемінованих приголосних у досліджуваних мовах.

Встановлено, що загальними причинами виникнення гемінованих приголосних в українській і у німецькій мовах є:

1) історична палаталізація [j], яка привела до виняткової зміни уподібнення [j] до попереднього приголосного, наприклад:, укр. [mʲj] → [m':] – [stamʲja] → [stam':a] → stammя, нім. [pj] → [p':] – [sipja] → [sip:a] → Sippe;

2) занепад редукованих голосних (*виньныи* > винныи, *въ* > *в*, *heriro* > herr, *wanne* > wenn, *denne* > denn).

Тобто, графічне подвоєння не просто випадкове написання, а представляє собою фонетичний процес, який сприяв утворенню довгих приголосних звуків в обох досліджуваних мовах.

Мови дослідження відрізняються за фонематичним статусом гемінованих приголосних: в українській мові у давньоукраїнському періоді відмічено поодинокі приклади реалізації монофонем на місці гемінованих приголосних на стику префіксально-кореневої морфемі, в одній морфемі та в одному складі, і біфонем на стику двох слів у межах однієї синтагми, на стику морфем та на стику складів, які продовжили таку тенденцію розвитку у наступних періодах; у німецькій мові у давньоверхньонімецькому періоді відбулося зникнення гемінованих приголосних як монофонем та розпочалася тенденція розвитку гемінованих приголосних на стику слів, морфем та на стику складів після наголошеної короткої голосної тільки як біфонем, що продовжила свій розвиток у наступних періодах.

З'ясовано особливості дистрибуції гемінованих приголосних на різних етапах розвитку української і німецької мов. Встановлено, що відмінні риси функціонування гемінованих приголосних стосуються їхньої квантитативної характеристики, хронологічного періоду зародження і динаміки розвитку, наявності / відсутності у певних дистрибуціях фонематичного статусу, що зумовлено особливостями історичного генезу кожної з досліджуваних мов.

Розглянуто фонетичні характеристики гемінованих приголосних за допомогою акустичного аналізу та виведено правила визначення моно- та біфонемності гемінованих приголосних щодо акустичних даних.

Порівняння акустичних характеристик гемінованих приголосних у сучасних українській і німецькій мовах уможливило висновок, що гемінований приголосний звук вимовляється довго, інтенсивність вимови характеризується неоднорідною або однорідною якістю гемінованого приголосного звуку, наявні два види артикуляційної напруги: спадно-висхідна і висхідна. Неоднорідна інтенсивність, яка характеризується неповними фазами вимови, вказує на реалізацію біфонемі, а однорідна інтенсивність, яка має повну фазу вимови (екскурсію, витримку, рекурсію), притаманна монофонемам. Геміновані приголосні фонемі в німецькій мові характеризуються тільки неоднорідною інтенсивністю вимови, а в українській мові як неоднорідною, так і однорідною акустичною картиною.

Фонематичний статус гемінованих приголосних визначався за допомогою морфологічного критерію. Якщо морфемний шов відсутній в середині звукосполучення, то висновок про його монофонематичність однозначний. У разі ж проходження морфемної межі між компонентами довгого звуку, але за наявності сумнівів у його біфонематичності, використовувалися фонетичні критерії:

1) розподіл на склади, 2) розподіл інтенсивності, частоти основного тону і артикуляційної напруги.

За результатами дослідження встановлено фонематичний статус гемінованих приголосних у сучасній українській мові у порівнянні з німецькою. У сучасній українській мові має місце реалізація моно- і біфонем на місці гемінованих приголосних у наступних позиціях:

1. Біфонеми вживаються на стику двох слів, морфем та двох складів.
2. Монофонемі функціонують в одній морфемі, в одному складі перед наголошеною голосною.

Отримані результати експериментально-фонетичного дослідження гемінованих приголосних підтвердили висунуту гіпотезу щодо впливу наголосу на фонематичний статус гемінованих приголосних:

- після наголошеної голосної реалізуються біфонемі,
- перед наголошеною голосною реалізуються монофонемі,
- гіпотеза щодо монофонематичності гемінат на стику слів була спростована акустичним аналізом, який показав, що на стику будь-яких слів у межах однієї синтагми виступають біфонемі.

Наявні в українській мові 9 монофонем гемінат /с:/, /в:/, /з:/, /д:/, /т:/, /л:/, /л:/, /н:/, /в:/ вважаємо периферійними фонемами української мови. Виявлено в українській мові 11 амбісилабічних приголосних /д'-д'/, /т'-т'/, /ж-ж'/, /з'-з'/, /с'-с'/, /ц'-ц'/, /н-н'/, /н'-н'/, /л'-л'/, /ш-ш'/, /ч-ч'/, які зустрічаються після наголошеної голосної, розділяються складовою межею, виконують складорозмежувальну функцію, представляють біфонемі.

Сучасна німецька мова, на відміну від української, характеризується наявністю біфонем на місці сполучення однакових приголосних незалежно від внутрішньомовних чинників.

Мови дослідження співпадають за функцією, що виконує біфонемне сполучення як в українській, так і у німецькій мовах – це морфеморозмежувальна та складорозмежувальна функції.

Лінгвістичний зіставний аналіз на матеріалі двох мов в історичному аспекті засвідчує, що у сучасній українській мові геміновані приголосні монофонемі мають чітке фонетичне розрізнення, яке закріплюється у мові виконанням смислорозрізняювальної функції, наприклад: у *суді* – у *судді*, *лють* – *лють*, що в цілому підтверджує наявність у мові фонематичного протиставлення довгих і коротких приголосних. Наявність у сучасній німецькій мові фонетичного розрізнення і відсутність функціонального навантаження дають підстави стверджувати, що у зазначеній мові геміновані приголосні виступають у мовленні (і відповідно у мові) у вигляді звичайних подвоєнь, які не протиставляються окремим звукам, тобто не мають фонематичного протиставлення «довгий / короткий».

Суттєві відмінності особливостей німецьких та українських приголосних сегментів допомагають усувати артикуляційні помилки тих, хто вивчає німецьку чи українську мову як іноземну. Адже системи голосних і приголосних у різних мовах, особливо у неблизькоспоріднених, різняться і кількісно, і якісно. Кожна

конкретна національна мова використовує стільки звукових сегментів, скільки вона потребує для обслуговування членів певного суспільства у будь-який період його розвитку. Тому, отримані результати не вичерпують питання, висвітлене у роботі. Перспективним завданням будь-яких експериментально-фонетичних досліджень вважається подальша розробка проблеми функціонування гемінованих приголосних у спонтанному мовленні, оскільки ця система не є сталою, а безперервно розвивається.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1) Глізнуца Н. О. Вимова довгих та коротких приголосних як ідентифікаційна ознака мовця / Н. О. Глізнуца // Лексикографічний бюлетень: Збірник наукових праць / Відпов. ред. д. філол. н., проф. В. Німчук. – К., 2006. – Випуск 13. – С.115–118.

2) Глізнуца Н. О. Проблема сприйняття довгих подовжених та подвоєних приголосних у сучасній українській мові: експериментально фонетичне дослідження / Н. О. Глізнуца // *Ukrainica III. Soucasnaukrajinstika*. – Olomouc, 2008. – С.105–115.

3) Байлюк Н. О. Довгі приголосні в сучасній українській мові (сучасний стан проблеми) / Н. О. Байлюк // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Випуск 130. – С. 394–399.

4) Байлюк Н. О. Функціонування гемінованих приголосних на стику двох слів у давньоукраїнському та давньоверхньонімецькому періодах (зіставний аналіз) / Н. О. Байлюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – Випуск 8, том 2. – С. 164–168.

5) Байлюк Н. О. Гемінація приголосних у середині слова у середньоукраїнському та середньоверхньонімецькому періодах (зіставний аналіз) / І. В. Ступак, Н. О. Байлюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – Випуск 12. – С. 162–164. *(о. в. здобувача: проведення наукових досліджень, формування висновків)*.

6) Байлюк Н. О. Спектральний аналіз гемінованих приголосних сучасної української та німецької мов (зіставний аналіз) / Н. О. Байлюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. – Випуск 14. – С. 108–112.

7) Байлюк Н. О. Гемінація приголосних в українській та німецькій мовах (зіставний аспект) / Н. О. Байлюк // Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, яка присвячена 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, – (18 квітня 2012 р.) / за ред. В. М. Дрьоміна. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 12–15.

8) Байлюк Н. О. Контрастивний аналіз гемінації приголосних в українській і німецькій мовах / Н. О. Байлюк // Філологія ХХІ століття: теорія, практика, перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції – (24 квітня 2013 р.) / за ред. В. М. Дрьоміна. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 6–9.

9) Байлюк Н. О. Методика дослідження гемінованих приголосних української та німецької мов / Н. О. Байлюк // «Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, – (13–14 березня 2015 р.). – Львів : ГО «Науково-філологічна організація «ЛОГОС», 2015. – С. 23–26.

10) Байлюк Н. О. Критерии различия геминированных согласных на примере украинского и немецкого языков / Н. О. Байлюк // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених», м. Одеса, – (24 квітня 2015 р.). У 3 ч. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. – Ч. III. – С. 11–13.

11) Байлюк Н. А. Дистрибуция геминированных согласных в украинском и немецком языках / И. В. Ступак, Н. А. Байлюк // Международная научная конференции «Семантика и прагматика языковых единиц», г. Минск, – (11–12 мая, 2015 г.). – Минск : Минский государственный лингвистический университет, 2015. – С. 112–114. (*о. в. здобувача: виклад результатів досліджень із теми, формування висновків*).

АНОТАЦІЯ

Байлюк Н. О. Порівняльно-історичний аналіз гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах(експериментально-фонетичне дослідження). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство. – Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса, 2015.

Дисертацію присвячено порівняльно-історичному, зіставному та експериментально-фонетичному дослідженню гемінованих приголосних української та німецької мов у вирішенні питання фонематичного статусу гемінованих приголосних.

Порівняльно-історичний аналіз ґрунтується на вивченні динаміки функціонування гемінованих приголосних у трьох періодах розвитку мов на матеріалі давньо-, середньо-, новоукраїнських та давньо-, середньо- та нововерхньонімецьких текстів а) на стику двох слів, б) на стику морфем, в) в одній морфемі.

Результати експериментально-фонетичного дослідження засвідчили, що в українській мові геміновані приголосні функціонують як монофонемі та біфонемі, а у німецькій мові – тільки як біфонемі. У сучасній українській мові геміновані

приголосні монофонемі мають чітке фонетичне розрізнення, яке закріплюється у мові виконанням смислорозрізнявальної функції, наприклад: у *суді* – у *судді*, *лють* – *лють*, що в цілому підтверджує наявність у мові фонематичного протиставлення довгих і коротких приголосних.

Ключові слова: гемінація, геміната, амбісилабічний приголосний, динаміка функціонування гемінованих приголосних, фонема, монофонема, біфонема, спадно-висхідна та висхідна артикуляційна напруга.

АННОТАЦІЯ

Байлюк Н. А. Сравнительно-исторический анализ геминированных согласных в украинском и немецком языках (экспериментально-фонетическое исследование). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – Сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Международный гуманитарный университет. – Одесса, 2015.

Представленная работа посвящена сравнительно-историческому, сопоставительному и экспериментально-фонетическому исследованию геминированных согласных украинского и немецкого языков в диахронии и синхронии.

В диссертации рассматриваются такие понятия как фонема, геминация, удвоенные и удлиненные согласные. Определяются критерии дифференциации геминированных согласных на примере украинского и немецкого языков, а также динамика функционирования геминированных согласных а) на стыке слов, б) на стыке морфем, в) в одной морфеме в трех периодах развития украинского и немецкого языков на материале древне-, средне-, новоукраинских, древне-, средне- и нововерхненемецких текстов.

На конкретном материале анализируются удвоенные «ненастоящие» и удлиненные «настоящие» геминированные согласные украинского и немецкого языков. С помощью аудиоматериала, обработанного компьютерной программой PRAAT 5.0.43, были проведены акустический и спектральный анализы геминированных согласных в подготовленной речи. По результатам исследования было выявлено, что данные согласные функционируют после и перед ударной гласной, характеризуются нисходяще-восходящим и восходящим артикуляционным напряжением, однородной и неоднородной интенсивностью произношения, что влияет на определение их фонематического статуса – моно- или бифонем.

В работе было определено, что

– если геминаты встречаются на стыке слов в одной синтагме, на стыке морфем, то они являются удвоенными согласными в украинском и немецком языках, или «ненастоящими» геминатами.

Удвоенная гемината встречается на стыке слов и на стыке морфем, характеризуется нисходяще-восходящим артикуляторным напряжением,

представляет бифонему. (Например, укр. *без зими*, нем. *von n neuet*, укр. *роззброїти, осі^нній* нем. *ttachen, auffordern*);

– если геминаты встречаются в одной морфеме перед ударным гласным, то они называются удлинненными, или «настоящими» геминатами.

Удлинненная гемината встречается перед ударной гласной, находится в одной морфеме или в одном слоге, характеризуется восходящим артикуляторным напряжением, представляет монофонему. (Например, укр. *жи-ття, зна-ння, су-ддя*);

– если геминаты встречаются в одной морфеме, на стыке двух слогов, после ударного гласного, то они называются *амбисиллабическими* согласными как в украинском, так и в немецком языках.

Амбисиллабический согласный встречается в одной морфеме, на стыке двух слогов, после ударного гласного, характеризуется нисходяще-восходящим артикуляторным напряжением, представляет бифонему. (Например, укр. *насі^ння, волосся*, нем. *Sippe, komtten*).

Результаты экспериментально-фонетического исследования свидетельствуют о том, что в украинском языке геминированные согласные функционируют и как монофонемы, и как бифонемы, а в немецком языке – только как бифонемы.

Лингвистический сопоставительный анализ на материале двух языков в историческом аспекте показывает, что в современном украинском языке геминированные согласные монофонемы имеют четкое фонетическое различие, которое закрепляется в языке благодаря смыслоразличительной функции, например: *у суді – у судді, лють – лють*, что в целом подтверждает наличие в языке фонематического противопоставления долгих и кратких согласных. Наличие в современном немецком языке фонетического различия и отсутствие функциональной нагрузки позволяют прийти к выводу, что в указанном языке геминированные согласные выступают в речи (и соответственно в языке) в виде обычных удвоений, не противопоставляемых отдельным звукам, то есть не имеют фонематического противопоставления «долгий / краткий».

Данное экспериментально-фонетическое исследование фонематического статуса геминированных согласных имеет перспективу изучения в будущем на материале других языков.

Ключевые слова: геминация, гемината, амбисиллабический согласный, динамика функционирования геминированных согласных, фонема, монофонема, бифонема, нисходяще-восходящее и восходящее артикуляторное напряжение.

SUMMARY

Bailiuk N. O. Comparative historical analysis of geminate consonants in Ukrainian and German languages (experimental phonetic research). – Manuscript copyright.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.17 – Comparative and Typological Linguistics. – International Humanitarian University, Odessa, 2015.

The present research paper is devoted to the comparative and experimental phonetic research of geminate consonants in Ukrainian and German languages in diachrony and synchrony.

In the paper it was defined that

1. The doubled geminate is found at the junction of words and at the junction of morphemes. It is characterized by a falling-rising articular tension and represents bi-phonemes. (For example, Ukr. *без зими*, Ger. *von nеует*, Ukr. *роззброїти*, *осінні*, Germ. *mmachen, ffordern*).

2. The elongated geminate occurs before a stressed vowel in one morpheme and in one syllable. It is characterized by rising articular tension and represents a mono-phoneme. (For example, Ukr. *жи-ття*, *зна-ння*, *су-ддя*).

3. Ambisyllabic consonant encounters in the same morpheme, at the junction of two syllables, after the stressed vowel. It is characterized by a falling-rising articular tension and represent bi-phoneme. (For example, Ukr. *насіння*, *волосся*, Germ. *Sppe, kkommen*).

The results of experimental phonetic studies have shown that in Ukrainian language the geminate consonants function as mono-phonemes and bi-phonemes and in German – as bi-phonemes.

This experimental phonetic research on phonemic status of geminated consonants has prospects of being continued in the future on the basis of other languages.

Key words: gemination, geminate, ambisyllabic consonant, dynamics functioning of geminate consonants, phoneme mono-phoneme, bi-phoneme, falling-rising and rising articular tension.

Підписано до друку 27.08.15. Формат 60x90/16.
Умовн. друк. арк. 1,25. Обл.-вид. арк. 0,9 Наклад 100 прим. Зам. № 1949.

Віддруковано з готового оригінал-макету в АО БАХВА

(свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 145 від 11.08.2000)
65044, Україна, м. Одеса, пр-т. Шевченка, 1, корп.5
тел./факс (+48) 777-43-50, e-mail: mail@bahva.com
www.bahva.com, www.vuzkniga.ua

